

**ЗАКОНОДАВЧА КОМІСІЯ 1767–1768 рр.
У ЛИСТАХ Г. ЗАККЕ ДО А.В. ФЛОРОВСЬКОГО
(ІЗ ЗІБРАННЯ АРХІВУ РАН)**

Процес висвітлення діяльності Законодавчої комісії 1767–1768 рр., створеної згідно із задумом російської імператриці Катерини II про реформування Російської імперії на засадах деяких положень західноєвропейської просвітницької теорії та збереження самодержавства, що мала на меті виробити проект нового «Уложення», розпочався ще у XVIII ст. і триває донині. Утім, залишається безліч дискусійних проблем, які ще чекають на своє вирішення.

Пропонована стаття має на меті з'ясувати та розв'язати певні питання, пов'язані з її скликанням, діяльністю та оцінкою роботи, а також формуванням історіографічної традиції.

Певний інтерес для дослідників Комісії 1767–1768 рр. представляє Архів Російської академії наук (далі — АРАН), де у фонді 1609 «Архів А.В. Флоровського» зберігаються 17 неопублікованих листів німецького історика-славіста Георга Фрідріха Закке до професора Карлового університету Антонія Флоровського. Вони надіслані з Лейпцига, Кишинєва та Гамбурга (30 квітня 1930 р. — 18 серпня 1941 р.) та стосуються студій Г. Закке щодо Законодавчої комісії 1767–1768 рр.¹

Уведення до наукового обігу цього епістолярного джерела дасть змогу скоригувати та узагальнити відомості з історії дослідження зазначеної проблеми.

Починаючи з 1993 р. документи особистого фонду А.В. Флоровського не раз слугували джерелом для серії статей і публікацій російських дослідників О.П. Аксьонової, М.Ю. Досталь та Т.М. Лаптевої². Однак ми чи не

¹ Архів Російської академії наук (далі — АРАН), ф. 1609, оп. 2, спр. 230, 20 арк.

² Аксенова Е.П. Институт им. Н.П. Кондакова: попытки реанимации по материалам архива А.В. Флоровского // Славяноведение. — 1993. — № 4. — С. 63–74; *Ее же*. Из переписки Г.В. Вернадского и А.В. Флоровского // Славяноведение. — 1994. — № 4. — С. 92–101; *Ее же*. Историческая наука СССР и русского зарубежья в оценке А.В. Флоровского // Культурное наследие российской эмиграции 1917–1940. — М., 1994. — Кн. 1. — С. 95–100; *Ее же*. Материалы фонда А.В. Флоровского в архиве Российской академии наук о русской научной эмиграции в Чехословакии // Русская, украинская и белорусская эмиграция в Чехословакии между двумя мировыми войнами. Результат и перспективы исследований. Фонды Славянской библиотеки и пражских архивов: международная конференция (14–15 августа 1995; Прага). — Прага, 1995. — Т. 2: Сборник докладов. — С. 500–507; Досталь М.Ю. Историк-эмигрант А.В. Флоровский в Чехословакии: страницы научного творчества // Новый исторический вестник. — 2011. — № 28. — С. 80–87; Лаптева Т.Н. Флоровские-Попруженко: история семьи. 1840–1880-е гг. По «Воспоминаниям» К.В. Флоровской // Вестник архивиста. — 2013. — № 1. — С. 269–275; *Ее же*. Научное наследие А.В. Флоровского (1884–1968) в Архиве РАН // Вестник архивиста. — 2014. — № 1. — С. 270–287.

вперше застосуємо їх для характеристики Комісії, оскільки в такому ракурсі вони ще не були об'єктом спеціального вивчення істориків.

Зміст епістолярної спадщини Г. Закке цінний не тільки своєю фактичною стороною, що дає абсолютно нову інформацію з багатьох деталей творчості німецького історика-славіста. Листування дозволяє простежити, як протягом тривалого часу він збирав дані для роботи над книгою про Законодавчу комісію 1767–1768 рр.

Георг Фрідріх Закке — німецький історик-славіст і активний учасник антифашистського руху Опору — народився 2 січня 1902 р. у м. Кишинів у багатодітній родині професора гімназії. Його батько Карл Юліус Закке був латишем, мати Еліза Емілі — прибалтійською німкеню.

Гімназистом Г. Закке пережив російську революцію 1917 р. та громадянську війну. Після окупації 1918 р. Молдавії Румунією він емігрував до Німеччини. З 1921 р. вивчав у Лейпцизі суспільні науки, політичну економію й філософію, згодом, 1925 р., у Празькому університеті студіював східноєвропейську історію. 1926 р. Г. Закке повернувся до Лейпцига та з 1927 по 1933 рр. працював молодшим науковим співробітником східноєвропейського відділу Інституту культури і всесвітньої історії, який очолював його вчитель професор Фрідріх Браун.

1929 р. йому було присуджено науковий ступінь за роботу «Філософія історії В.С. Соловйова»³. 1932 р. Г. Закке захистив докторську дисертацію з історії абсолютизму в Росії й одержав дозвіл на викладання у вищій школі. У своїй докторській дисертації «Законодавча Комісія Катерини II: внесок в історію абсолютизму в Росії» та статтях, присвячених цій темі, він зумів довести, що перебіг соціально-економічних процесів в абсолютистській Росії був аналогічним до західноєвропейських⁴.

Ще зі студентських років Г. Закке поєднував навчання з роботою на виробництві та відвідуванням марксистських гуртків. Так поступово формувалися його політичні погляди та переконання: він симпатизував Радянському Союзу й німецькому робітничому класу, однак не був членом жодної партії⁵.

До 1933 р. Г. Закке також викладав у народному університеті, спеціалізувався на російській історії. У реферативному огляді «Історія Росії у російській та німецькій історичній літературі післявоєнного часу», який вийшов 1934 р., він оголосив себе прибічником марксизму без догматичної обмеженості⁶.

³ Sacke G. W.S. Solowjews Geschichtsphilosophie: Ein Beitrag zur Charakteristik der russischen Weltanschauung. — Berlin, 1929.

⁴ *Id.* Die Gesetzgebende Kommission Katharinas II: ein Beitrag zur Geschichte des Absolutismus in Russland. — Breslau, 1940.

⁵ Hölzer V. Sacke (Zakke, Sakke) Georg Friedrich. Sächsische Biografie, hrsg. vom Institut für Sächsische Geschichte und Volkskunde e. V., bearb. von Martina Schattkowsky [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Sacke_\(1902-1945\)](http://saebi.isgv.de/biografie/Georg_Sacke_(1902-1945)).

⁶ Sacke G. Literaturbericht: Geschichte Russlands in russischer und deutscher historischer Literatur der Nachkriegszeit // Archiv für Kulturgeschichte. — 1934. — Bd. 24. — S. 337–362.

1 квітня 1933 р. посада Г. Закке в східноєвропейському відділі Лейпцизького інституту культури і всесвітньої історії була скорочена, і він одним із перших викладачів закладу рішенням комісії з оновлення вищої школи був звільнений через «марксистське сприйняття історичних проблем» і «позитивне ставлення до Радянського Союзу» та позбавлений звання приват-доцента, що унеможливило його подальшу офіційну викладацьку та наукову діяльність.⁷ Тільки восени 1940 р. йому вдалося знайти роботу експерта з країн Східної Європи в Гамбурзькому інституті світової економіки⁸.

У Лейпцизі й Гамбурзі під час націонал-соціалістичної диктатури Г. Закке брав активну участь у русі Опору. У квітні 1934 р. його було заарештовано й відправлено до концтабору Заксенбург. Після винесення виправдувального вироку за звинуваченням у державній зраді в грудні 1935 р. він був звільнений з-під арешту та продовжив антифашистську боротьбу. 15 серпня 1944 р. його разом із дружиною Анною Розмарі було заарештовано в Гамбурзі. Спочатку він потрапив до концтабору Фульсбюттель, а пізніше — до табору Нойенгамме. Під час маршу смерті до Любека 26 квітня 1945 р. його було вбито⁹.

Діапазон наукової спадщини Г. Закке надзвичайно широкий та різноманітний¹⁰. Він, по суті, був одним із перших на Заході дослідників історіософської спадщини В.С. Соловйова та опублікував 1929 р. книгу «Філософія історії В.С. Соловйова: до характеристики російського світогляду»¹¹.

Г. Закке одним із перших у німецькій науковій літературі висловив думку про мету написання й політичний сенс «Оди на рабство» В.В. Капніста (1783). У своїй невеличкій розвідці він доводив, що твір був протестом проти скасування державної автономії України російським урядом¹².

Німецький славіст досліджував також долю «Подорожі з Петербурга до Москви» О.М. Радищева в контексті західноєвропейської літератури¹³.

Цикл робіт присвятив Г. Закке Законодавчій комісії зі створення нового «Уложення» 1767–1768 рр., які за змістом залишилися на рівні праць російських авторів передреволюційного періоду¹⁴. Обмежений тільки опублікова-

⁷ Барвінська П.І. Відношення нацистської Німеччини до східноєвропейських історичних студій у 1933–1935 рр. // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: Наук. вісник: зб. наук. праць. — К., 2009. — Вип. 26. — С. 110.

⁸ АРАН, ф. 1609, оп. 2, спр. 230, арк. 18.

⁹ Про антифашистську діяльність Г. Закке див: *Hölzer V. Georg und Rosemarie Sacke: zwei Leipziger Intellektuelle und Antifaschisten* — Leipzig, 2004.

¹⁰ Бібліографію праць Г. Закке див.: *Ibid.* — S. 361–368.

¹¹ *Sacke G. W.S. Solowjews Geschichtsphilosophie...*

¹² *Id. V.V. Kapnist und seine Ode «Na rabstwo» // Zeitschrift für slavische Philologie.* — 1941. — Bd. XVII. — H. 2. — S. 291–301.

¹³ *Id. Radiscev und seine «Reise...» in der westeuropaischen Literatur des 18 Jahrhunderts // Forschungen zur osteuropaischen Geschichte.* — 1954. — Bd. 1. — S. 45–54.

¹⁴ *Id. Zur Charakteristik der gesetzgebenden Kommission Katharinas II von Russland // Archiv für Kulturgeschichte.* — 1931. — Bd. XXI. — S. 161–191; *Id. Adel und Bürgertum in der gesetzgebenden Kommission Katharinas II von Russland // Jahrbucher für Geschichte Osteuropas.* — 1938. — № 3. — S. 408–417; *Id. Die Gesetzgebende Kommission Katharinas II...*

ними матеріалами, Г. Закке не зміг охарактеризувати реальне значення Комісії для законодавства другої половини XVIII ст. та розцінював її як невідале «народне представництво» й арену дискусій із політичних та правових питань, проте в душі своїх марксистських поглядів, послідовно характеризував дискусії в Комісії як прояв соціально-класової боротьби дворянства й буржуазії¹⁵. В інших його роботах, дотичних до проблематики Законодавчої комісії, були й дуже перспективні спостереження, зокрема про безперечний вплив англійської політичної думки на законодавчі ідеї та правову філософію Росії другої половини XVIII ст.¹⁶

Незважаючи на те, що наукові інтереси Г. Закке та А.В. Флоровського були надзвичайно різноманітними й відзначалися досить широким історичним світоглядом, їх поєднувала тема Законодавчої комісії, проблеми її вивчення. Г. Закке й А.В. Флоровський майже одночасно розпочали дослідження Законодавчої комісії 1767–1768 рр. Щоправда, останній уже був на той час визнаним авторитетом у даній сфері. Такі студії він розпочав ще в кінці XIX ст., будучи професором Новоросійського університету.

1915 р. в Одесі вийшла робота А.В. Флоровського «Состав законодательной комиссии 1767–74 гг.», представлена в лютому 1916 р. до захисту в Московському університеті як магістерська дисертація¹⁷. Опонентами були видатні історики М.М. Богословський та Ю.В. Готьє. Пізніше монографія була удостоєна Уваровської премії Академії наук.

Предметом свого дослідження автор обрав питання «про організацію комісії як представницької установи» та «порядок реалізації основних положень виборчого закону».

А.В. Флоровський здійснює аналіз історії виборчого закону та його основних положень, аналізує відповідність маніфесту 14 грудня 1767 р. реальному суспільному складу населення різних регіонів, ставлення до вимог виборчого закону, до ідеї скликання Комісії з боку населення та місцевої адміністрації. На думку історика, положення вищевказаного маніфесту відповідали тільки центральним губерніям Російської імперії. В інших регіонах місцева влада була змушена пристосовувати реальність до правил виборів. Урешті-решт, дослідник доходить висновку, що склад Законодавчої комісії 1767–1768 рр. та характер виборів на місцях був обумовлений не суворим дотриманням та правильним виконанням виборчого закону з боку місцевих органів влади, а ставленням населення до виборів та Комісії.

¹⁵ Мирончук А.С. Законодательная комиссия по созданию проекта нового «Уложения» 1767–1768 гг. в зарубежной историографии // Научная дискуссия: вопросы социологии, политологии, философии, истории. — № 2 (23): Сборник статей по материалам XXIII Международной заочной научно-практической конференции, Москва, 20 февраля 2014 г. — М., 2014. — С. 48.

¹⁶ Sacke G. Der Einfluss Englands auf die politische Ideologie der russischen Gesellschaft in der zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts // Archiv für Kulturgeschichte. — 1941. — Bd. 30. — S. 85–105.

¹⁷ Флоровский А.В. Состав законодательной комиссии 1767–74 гг. — Одесса, 1915.

А.В. Флоровський чи не вперше висвітлив організацію Комісії як цілком серйозний за задумом політичний акт, який нехай і не в усьому, але все ж виправдав сподівання, які покладалися на нього владою. Це було цілком нове бачення — замість усталеного в наукових колах іронічно-критичного ставлення до цілей і методів діяльності Законодавчої комісії, запропонованого ще В.Й. Ключевським.

Як відзначають сучасні дослідники наукової спадщини А.В. Флоровського, його роботи з історії Законодавчої комісії відрізнялись вузьким об'єктом дослідження й масштабом наукового висновку¹⁸.

Перший лист Г. Закке до А.В. Флоровського, що зберігається в АРАН, датований 30 квітня 1930 р. У ньому Г. Закке пише, що «Наказ», на його думку, не передбачав Комісії як представницького органу, і звертається до А.В. Флоровського за роз'ясненнями, коли саме в Катерини II виникла ідея скликати Комісію¹⁹. У наступному листі німецький учений продовжує розмірковувати над цим питанням, ділиться з колегою своїми намірами з'ясувати зв'язок Комісії 1767 р. з попередніми подібними законодавчими зібраннями, а також інформує А.В. Флоровського про німецькі славістичні кафедри та просить надіслати бібліографію своїх праць та інших дослідників Комісії²⁰.

Постійним лейтмотивом листів є обговорення досліджень, пов'язаних з історією Комісії та опублікованих у російських емігрантських і іноземних виданнях. Зокрема, уже в першому листі Г. Закке демонструє свою готовність надсилати А.В. Флоровському недоступні для нього книги з німецьких бібліотек, а також докладніше викласти свою точку зору щодо часу появи ідеї скликання Комісії.

Характерною рисою листів обох учених є переважання в них наукових питань. Деякі нечисленні деталі побутового характеру відступали на другий план, займаючи останнє місце в кореспонденції та поступаючись більш важливим для дослідників проблемам. Обмін науковою літературою, у першу чергу своїми роботами, — одна з основних тем їхнього листування. Відсутність необхідної для наукової роботи літератури була відчутною для Г. Закке. Тому вони обмінювались відомостями про нові видання, надсилали один одному книги та відбитки статей, різні виписки. Г. Закке усвідомлював, що в роботі історика, позбавленого можливості звертатися до матеріалів архівів, важливу роль відіграють бібліотеки. Знаючи про попередні роботи А.В. Флоровського, він живо цікавився його новими розвідками, неодноразово звертався до колеги з проханням надіслати ту чи іншу книгу й згодом щиро дякував.

Зворушлива увага та щире ставлення до чужих проблем було характерним для А.В. Флоровського. Листи ж Г. Закке цих років незмінно сповнені

¹⁸ Лантева Т.Н. Научное наследие А.В. Флоровского (1884–1968) в Архиве РАН. — С. 270.

¹⁹ АРАН, ф. 1609, спр. 230, арк. 1.

²⁰ Там само, арк. 2–2 зв.

вдячністю за допомогу. І це була не просто данина ввічливості — А.В. Флоровський виказував своє ставлення до робіт колеги, інколи доволі критичне.

В інших листах Г. Закке надавав у відповідь на прохання А.В. Флоровського детальні бібліографічні довідки про літературу з проблем, що становили його інтерес.

У листі від 9 липня 1930 р. Г. Закке дякує А.В. Флоровському за передачу його статей і, у свою чергу, надсилає йому свою роботу про В.С. Соловйова та просить оцінити розвідку про Комісію²¹.

Тривалий час А.В. Флоровський працював над дослідженням російсько-чеських історичних та культурних зв'язків, присвятивши цій проблематиці ряд статей та кілька книг. Результатом його багаторічної роботи стала двотомна монографія «Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.)», перший том якої вийшов 1935 р. у Празі²². Із листування видно, що Г. Закке активно допомагав А.В. Флоровському в процесі його роботи й надсилав витяги з недоступної для нього літератури²³.

У листі від 23 вересня 1930 р. Г. Закке дякує А.В. Флоровському за рецензування своєї статті про Комісію. Імовірно, відгук був критичним, оскільки Г. Закке заявляє про намір переробити ту частину, де йдеться про розподіл законодавчих і політичних функцій, та виявляє бажання опублікувати її в російському виданні, а також наполягає на політичній функції як основному мотивові скликання Комісії²⁴.

17 травня 1933 р. Г. Закке інформує адресата, що робота про Комісію прийнята як магістерська дисертація й дала йому право читати лекції, а також ділиться з колегою своїми міркуваннями про пошукову роботу, пов'язану з Комісією, в балтійських архівах²⁵.

У листі від 9 березня 1941 р. чітко йдеться про те, що у своїй розвідці, присвяченій Комісії, Г. Закке піддав перегляду деякі висновки А.В. Флоровського²⁶. Він зробив низку авторитетних та доречних виправлень у твердженнях свого одеського колеги.

На думку Г. Заке, на початку 60-х рр. XVIII ст. Катерина II, прагнучи надійно утвердитися на престолі, вирішила подолати свою неприязнь до представницьких органів і скликати депутатів від різних станів і соціальних груп, сподіваючись досягти двох цілей: нейтралізувати аристократичну опозицію абсолютизму й зміцнити своє становище, оточивши себе ореолом законності й національної згоди²⁷. Далі вчений підкріплює свою теорію твердженням

²¹ Там само, арк. 3–4.

²² *Флоровский А.В.* Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.). — Прага, 1935. — Т. 1; Прага, 1947. — Т. 2.

²³ АРАН, ф. 1609, спр. 230, арк. 5.

²⁴ Там само, арк. 7.

²⁵ Там само, арк. 12.

²⁶ Там само, арк. 19.

²⁷ *Sacke G.* Die Gesetzgebende Kommission Katharinas II... — S. 76.

про те, що російська імператриця зуміла сформувати Законодавчу комісію таким чином, щоб забезпечити більшість представникам міст, і підкреслює, що політичний сенс створеного нею «Наказу» полягав у захисті самодержавства як системи правління в Росії.

Як би там не було, але багата документальна основа праць двох істориків з історії Законодавчого зібрання 1767–1768 рр. зберігає свою цінність і донині.

Незважаючи на неповноту листування вчених, що репрезентоване лише листами Г. Закке, цей епістолярний матеріал є важливим джерелом для аналізу наукової діяльності дослідників. Брак інформації почасти може бути компенсований зверненням до інших джерел.

Деякі сюжети, порушені в листах і зрозумілі кореспондентам, сучасним дослідникам нелегко прокоментувати. Сподіваємося, вони допоможуть розширити уявлення про вченого, дати додаткові штрихи до його наукової біографії. Листування Г. Закке з А.В. Флоровським показує широту їхніх наукових інтересів, вносить чимало важливих подробиць в історію вивчення Законодавчої комісії.

Поданий нижче комплекс листів Г. Закке до А.В. Флоровського публікується вперше, популярним методом у строгій відповідності до оригіналу, зі збереженням мовних, граматичних і стилістичних особливостей. Текст публікується мовою оригіналу — російською, без будь-яких скорочень і перекладу. Цитати звірені з оригіналом. Незначні різничитання вказані в квадратних дужках. Слова, написані в тексті скорочено, подаються цілком, а додана частина — у квадратних дужках. Пояснення та коментарі наведені після кожного листа у квадратних дужках.

Листи Г. Закке до А.В. Флоровського (1930–1941)

№ 1

Лейпциг. 30. 4. 30.

Глубокоуважаемый профессор!

Работая над небольшим исследованием об Екатерининской законодательной комиссии²⁸, я наткнулся на один вопрос, который невозможно разрешить на основании опубликованных материалов. Обращаюсь поэтому к Вам, как специалисту по этому вопросу, с просьбой сообщить мне Ваши соображения относительно следующего вопроса:

Мне кажется, что Наказ Екатерины не имел сначала в виду Комиссию 1767 г., как представительное учреждение. Мысль создать подобную комиссию возникла по моему в течение работы Екатерины над Наказом. Существование или необходимость подобного представительского учреждения не

²⁸ *Sacke G. Zur Charakteristik der Gesetzgebenden Kommission Katharinas II von Russland...*

предусматривается Наказом ни в связи с вопросом о государственном порядке, ни с вопросом о технике законодательства.

Это соображение поддерживается до некоторой степени пятичленной комиссией, о которой упоминается в Вашем «Составе» (II)²⁹. Более определенное указание на такую комиссию находим в письме Ек[атерины] к Вольтеру от 29 июня и 9 июля 1766 года (Сборник X, 94)³⁰, где она говорит о *comité qui refondra nos loix*³¹. Нельзя ли признать вышеуказанную дату как *terminus post quem* возникла у Екатерины мысль создать ее комиссию? Конечно, если согласиться с этим, то нужно признать, что выборный закон от 14 декабря 1766 года со всеми его многочисленными проектами должен был бы быть выработанным в течение 3–4 месяцев. Мне было бы чрезвычайно интересно ознакомиться с Вашим мнением относительно этого вопроса, который за неимением рукописного материала почти невозможно разрешить.

Надеюсь, что просьба моя не особенно затруднит Вас и что Вы не откажете вывести меня из тупика. С своей стороны я был бы очень рад помочь Вам в смысле доставки Вам книг из немецких библиотек. Здесь условия таковы, что при некотором терпении можно получить почти все необходимое. Я ассистент восточно-европейского семинара при Лейпцигском университете и нахожусь благодаря этому в более или менее тесной связи со всеми другими институтами Германии.

Заранее благодарю Вас за Ваши сообщения.

Уважающий Вас
Георгий Закке.

Osteuropa-Abt.
Universitatstr. 13 I
Dr. G. Sacke.

№ 2

Лейпциг. 27. 5. 30.

Глубокоуважаемый профессор!

Очень Вам благодарен за Ваше любезное письмо. Отвечаю Вам лишь теперь, так как хотел разобраться в затронутых Вами вопросах. Мне теперь ясно, что упомянутый в письме Екатерины к Вольтеру термин *comité* еще не дает оснований принять дату 9. VII, 1766 как *terminus post quem* Екатерина решила созвать комиссию, как представительное учреждение. Это тем

²⁹ Флоровский А.В. Состав законодательной комиссии 1767–74 гг.

³⁰ Собственноручное черновое письмо Екатерины II к Вольтеру о Каласе и Сирене и с выпискою из законодательного проекта ее терпимости в делах веры. С.-Петербург, 29 июня и 9 июля 1766 г. // Сборник Императорского русского исторического общества (далі — СИРИО). — СПб., 1872. — Т. 10: Бумаги императрицы Екатерины II, хранящиеся в Государственном архиве Министерства иностранных дел. Собраны и изданы с высочайшего соизволения академиком П.П. Пекарским. — Часть 2: (Годы с 1765 по 1771). — С. 93–95.

³¹ Яка буде переробляти наші закони (пер. з фр.).

более не верно что de Bausset³² пишет уже 27 мая 1766 о созыве «des députés de toutes ses provinces»³³. (Сборник СХLI, 84)³⁴. Еще раньше упоминаются депутаты в черновике письма Екатерины относящемуся к середине 1765 года. (Сборник X, 36)³⁵. Более точной датировки нет к сожалению и в последнем издании сочинений Вольтера. Мне кажется, что это первое упоминание народных представителей, которое не дает, конечно, еще никаких данных к моей постановке вопроса — время возникновения идеи созыва комиссии как представительного учреждения.

Мне удастся может быть еще в течение этого года закончить мою работу о комиссии, в которой этот вопрос играет более или менее эпизодическую роль. Надеюсь, что мне все таки удастся выяснить более точно вопрос взаимоотношения между наказом и комиссией. Возможно, конечно, что без архивных работ ничего не выйдет. Придется может быть, ограничиться постановкой вопроса.

Названных Вами Ваших новейших трудов о Дидро и об обряде³⁶ я к сожалению не знаю. Был бы поэтому Вам очень благодарен за более точные библиографические данные. Это тем более, что я собираюсь напечатать небольшую заметку о Ваших трудах о комиссии³⁷. За сообщение новых трудов о комиссии и, вообще, о времени Екатерины был бы Вам также очень благодарен. Мне знакомы следующие. Тарановский. Монтескье о России³⁸. Кнорринг и Киззевтер в сборнике в честь Милокова³⁹, Ваша статья об Академии⁴⁰.

Круг лиц занимающихся русской историей в Германии постепенно растет. Кроме Берлина и Лейпцига есть еще кафедры в Гамбурге, Бреславле⁴¹

³² Маркіз де-Боссе — французський посол у Росії з квітня 1765 р. по квітень 1767 р.

³³ Депутатів всіх її провінцій (пер. з фр.).

³⁴ Le Marquis de Bausset au Duc de Choiseul. Pétersbourg, 27 mai 1766 // СИРИО. — Гельсингфорс, 1913. — Т. 141: Дипломатическая переписка французских представителей при дворе императрицы Екатерины II. — Часть 2: (Годы с 1766 по 1769). — С. 84.

³⁵ Собственноручное черновое письмо Екатерины II к Вольтеру с шутками на счет племянника аббата Базена (псевдоним Вольтера); об инквизиторах и о законодательном труде для русских (1765) // СИРИО. — СПб., 1872. — Т. 10: Бумаги императрицы Екатерины II, хранящиеся в Государственном архиве Министерства иностранных дел. Собраны и изданы с высочайшего соизволения академиком П.П. Пекарским. — Часть 2: (Годы с 1765 по 1771). — С. 36.

³⁶ Флоровский А.В. Две политические доктрины («Наказ» и Дидро) // Труды IV съезда русских академических организаций за границей. — Белград, 1929. — Ч. 1. — С. 113–129.

³⁷ Sacke G. A.V. Florovskij. Sostav zakonodatel'noj komissii 1767–74 // Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven. — 1930. — Bd. 6. — Н. 2/3. — С. 356–359.

³⁸ Тарановский Ф.В. Монтескье о России: (К истории «Наказа» императрицы Екатерины II.) // Труды русских учёных за границей. — Берлин, 1922. — Т. 1. — С. 178–223.

³⁹ Кнорринг Н.Н. Екатерининская Законодательная Комиссия 1767 г. в освещении иностранных резидентов при русском дворе // Сборник статей, посвященных Павлу Николаевичу Милокову (1859–1929). — Прага, 1929. — С. 327–350; Киззевтер А.А. Первое пятилетие правления Екатерины II // Там же. — С. 309–325.

⁴⁰ Флоровский А.В. Академия наук и законодательная комиссия 1767–1774 г. // Ученые записки Русской учебной коллегии в Праге. — Прага, 1924. — Т. 1. — Вып. 2. — С. 103–164.

⁴¹ Вроцлав.

и Кенигсберге⁴². В ближайшем будущем начнет выходить *Zeitschrift für Osteuropäische geschichte*⁴³, в которой Вы в свое время тоже сотрудничали. У нас в Лейпциге занимает кафедру русской истории Федор Александрович Браун, бывший профессор западно-европейской литературы петербургского университета. Работа Schäder⁴⁴ действительно одна из лучших студенческих работ, вышедших в течение последних лет. В ближайшем будущем выйдет в той же серии оригинальный текст записок Штадена⁴⁵, с очень подробным комментарием. Года два тому назад вышла моя работа о В. Соловьеве, которую я Вам на днях вышлю⁴⁶.

В моей работе о комиссии я касался главным образом политической стороны этого учреждения Екатерины. В связи с этим я стараюсь выяснить связь этой комиссии с другими учреждениями екатерининского времени. До сих пор Комиссия рассматривалась по моему слишком изолированно от всех других предприятий Екатерины, вследствие чего не выяснено в ней целый ряд чрезвычайно интересных моментов. Помешало в этом отношении и исследование комиссии 1767 года в связи с другими комиссиями 18 века. Благодаря этому стусевались некоторые черты чрезвычайно характерные для всего екатерининского времени. В этом отношении мне очень понравилась статья Кизеветтера. Я очень рад стал совершенно независимо от него на ту же точку зрения. Статья Кнорринга мне не особенно понравилась. Он пропустил несколько по моему чрезвычайно важных указаний французских посланников. Я собираюсь между прочим просмотреть еще не опубликованные сообщения саксонского посла. Возможно, что удастся найти новые материалы.

Уважающий Вас

Георгий Закке.

⁴² Калінінград.

⁴³ Перший німецький спеціалізований журнал східноєвропейської історії, створений 1910 р. за участі Т. Шиманна, О. Хетча, Л. Гетца та К. Юберсберга, діяльність якого була спрямована на об'єднання зусиль істориків різних країн у процесі вивчення східноєвропейської історії. Періодичність виходу була перервана Першою світовою війною.

⁴⁴ Можливо, мова йде про Ганса Генріха Шедера (Hans Heinrich Schäder; 1896–1957) — німецького сходознавця й іраніста, професора Берлінського університету (з 1931) та університету Геттінгена (1946–1957).

⁴⁵ Штаден, фон Генріх (Heinrich von Staden; 1542 — після 1579) — німецький авантюрист, опричник царя Івана Грозного. Склали опис Московії (кінець 1577–1578 рр.) під назвою «Країна і правління московитів, описані Генріхом фон Штаденом» (Moskowiter Land und Regierung Beschrieben durch Henrichen von Staden). Твори Штадена були вперше опубліковані 1917 р. під загальною назвою «Записки про Московію» (Heinrich von Staden. Aufzeichnungen über den Moskauer Staat), 1925 р. перекладені російською мовою. Їхня достовірність не сприймається беззаперечно й досі є предметом наукових дискусій. Німецький оригінал рукопису зберігається в Державному архіві в Ганновері. Г. Закке має на увазі видання 1930 р. (Heinrich von Staden. Aufzeichnungen über den Moskauer Staat, herausgegeben von Fritz Epstein. — Hamburg, 1930).

⁴⁶ *Sacke G. W.S. Solowjews Geschichtsphilosophie...*

№ 3

Leipzig. 9. 7. 30.

Глубокоуважаемый профессор!

Чрезвычайно благодарен Вам за присылку Ваших статей. На днях получил из гамбургского «Osteuropäischen seminar»⁴⁷ вашу статью из Русского Архива⁴⁸, так что надеюсь что, по крайней мере, в этом отношении у меня не будет пробелов. Я прислал Вам мою работу о Соловьеве⁴⁹, о которой прошу не особенно строго судить. Я сам ясно вижу все недостатки этого еще ученического труда.

Боюсь затруднить Вас еще одной просьбой. Надеюсь, что моя безцеремонность побудит и Вас когда нибудь использовать мое время и силы. Меня интересует в настоящее время вопрос влияния трудов комиссии на последующее законодательство Екатерины. Мною собран в этом отношении кое-какой материал, но есть, конечно, еще масса пробелов. Интересные данные нашел я в этом отношении в статье Кизеветтера в сборнике в честь Милюкова. Он ссылается там на какое то исследование Готье⁵⁰. Оно мне совершенно не знакомо. Предполагаю, что это не вышедший в печати второй том об областном управлении. Я был бы Вам очень благодарен, если Вы могли бы сообщить мне, верна ли моя догадка, и есть ли возможность получить хотя бы на некоторое время эту рукопись. Я где-то читал, что она имеется в нескольких русских библиотеках.

Заканчиваю теперь небольшую статью о комиссии⁵¹. Был бы очень [слово пропущено], если Вы разрешили бы мне прислать ее до напечатания Вам для отзыва. Здесь в Германии страшно трудно работать, так как совершенно нет людей, с которыми можно было бы побеседовать по специальным вопросам русской истории. В таком положении я был и раньше, когда работал над Соловьевым.

Еще раз прошу извинить за мою назойливость.

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке.

⁴⁷ Східноєвропейський семінар — кафедра східноєвропейської історії Гамбурзького університету.

⁴⁸ Флоровский А.В. Два произведения императрицы Екатерины II для Законодательной комиссии 1767 г. // Русский архив. — 1917. — Кн. 3–4. — С. 1–44.

⁴⁹ Sacke G. W.S. Solowjews Geschichtsphilosophie...

⁵⁰ Готье Ю В. История областного управления в России от Петра I до Екатерины II. — М.-Л., 1941. — Т. II: Органы надзора. Чрезвычайные и временные областные учреждения. Развитие мысли о преобразовании областного управления. Упразднение учреждений 1727 года.

⁵¹ Sacke G. Zur Charakteristik der gesetzgebenden Kommission Katharinas II von Russland...

Глубокоуважаемый профессор!

Очень рад исполнить вашу просьбу! Прилагаю при сем копию единственного места, где упоминается Россия и Чехия. Не знаю насколько знакома Вам личность автора, пишу поэтом[у] несколько слов о том, что я вычитал в предисловии.

Benjamin von Tudda — настоящий еврей посланный в Палестину и Аравия для рекогносцировки относительно возможности переселиться туда. Через Чехию и Россию он не ехал. В указанном Вами издании имеется древнееврейский оригинал и немецкий перевод. Не всегда вразумительный, как Вы увидите. Укажу еще на всякий случай другое издание: Asher. The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudda. London. 1840.

Присылаю при сем мою русскую статью⁵². Буду вам очень благодарен за отзыв и за совет. К сожалению не оставил достаточно широких полей. Другую мою статью, на немецком языке пришлось сдать в печать так как иначе нужно было бы очень долго ждать очереди⁵³. Надеюсь, что Вы не очень раскритикуете. В ближайшем будущем постараюсь прислать Вам и ее.

Цитируемый мною отрывок из протокола комиссии конечно, не точен. Кто его знает, что сделал Поленов⁵⁴ с оригиналом. Я заказал поэтому, в Центрархиве точную копию протокола, которой потом и воспользуюсь. Меня интересует вопрос, как Вы отнесетесь к моей общей концепции комиссии. Она несомненно очень смела, но, как мне кажется, не совсем необоснованна. Она представляется мне развитием трудов Тарановского⁵⁵ о Наказе.

В Вашей статье об Академии и Комиссии⁵⁶, которой у меня к сожалению нет под рукой, Вы указываете, между прочим, на тот факт, что Миллер заговорил вдруг в 1775 году о комиссии. Это находится по-моему в связи с проектом Волконского, о котором говорит Ек[атерина] в одном из своих писем. (Бартнев. Осьмнадцатый век. I, 182). Каких-нибудь других данных об

⁵² На жаль, не вдалося з'ясувати, про яку статтю йдеться.

⁵³ Теж само.

⁵⁴ Поленов Дмитро Васильович (1806–1878) — російський історик, бібліограф. Займався дослідженням та публікацією матеріалів з історії Законодавчої комісії 1767–1768 рр.: Исторические сведения о Екатерининской комиссии для сочинения проекта нового уложения // Сборник Императорского русского исторического общества. — СПб., 1869. — Т. 4; СПб., 1871. — Т. 8; СПб., 1875. — Т. 14.

⁵⁵ Тарановский Ф.В. Заметки о Монтескье // Юридические записки. — Ярославль, 1913. — № 1. — С. 1–36; *Его же*. Ф.В. Монтескье о России (К истории «Наказа» императрицы Екатерины II); *Его же*. Политическая доктрина в Наказе императрицы Екатерины II // Сборник статей по истории права, посвященный М.Ф. Владимирскому-Буданову. — К., 1904. — С. 44–86; *Его же*. Судьба Наказа Императрицы Екатерины II во Франции // Журнал Министерства юстиции. — 1912. — № 1. — С. 100–127.

⁵⁶ Флоровский А. Академия наук и Законодательная комиссия 1767–1774 гг. // Ученые записки Русской учебной коллегии в Праге. — Прага, 1924. — Т. 1. — Вып. 2. — С. 103–176.

этом эпизоде по-моему нет. Мне кажется, что Ек[атерина] думает здесь не о комиссии, как представительном учреждении, а о комиссии чисто бюрократической, которые у нее совершенно не различаются.

Надеюсь что моя справка удовлетворила Вас.

Жду с нетерпением Вашего отзыва.

С сердечным приветом
уважающий Вас Георгий Юльевич Закке.

№ 5

Кишинев. 23. 9. 30.

Глубокоуважаемый Антоний Васильевич,

простите пожалуйста, что я так долго не отвечал на Ваше письмо, за которое я Вам очень благодарен. Благодаря счастливому стечению обстоятельств, мне удалось приехать на мою родину, в Кишинев. Ваше письмо было мне переслано с некоторым запозданием из Лейпцига. Пробуду я здесь до 10–12 октября, так что не смогу сделать необходимые Вам справки раньше 20 числа октября. Надеюсь, что это не так спешно. Если нужно, пришлите мне еще один список необходимых Вам справок, за которые я возьмусь, как только вернусь в Германию.

За Ваши замечания относительно моей статьи сердечное спасибо. В Германии мне приходится работать почти в совершенном одиночестве, так что я здесь совершенно лишен плодотворного обмена мнениями. Как начинающий, я склонен может быть кроме того к слишком сложным умозаключениям которые в письменной форме вышли еще более заостренными, чем они возникли у меня в результате работы над Комиссией. Я далек от того, чтобы совершенно отрицать законодательную ее функцию. Нужно же считаться с ее обширными законодательными работами. У меня нет рукописи при себе, но мне кажется, что я определенно указывал на двойственный характер комиссии, на тот факт, что ей пришлось выполнить законодательную и политическую функцию. Вопрос сводится по-моему к тому, что необходимо выяснить, какую из этих функций [закреслено] нужно признать первичной. Я склонен считать политическую функцию основным мотивом созыва комиссии. Законодательная работа была по-моему только гораздо позже пристегнута [закреслено] к, первоначально, чисто политическому [закреслено] учреждению. В ближайшем будущем я пришлю Вам мою немецкую статью, где я делаю попытку выяснить время возникновения плана созвать народных представителей. Заостренность моих положений можно кроме того объяснить и может быть извинить еще тем фактом, что на политический характер комиссии, как я его понимаю, в исторической литературе еще никто не указывал. Мне по крайней мере не известны ни одна работа, касающаяся этого важного элемента предприятия Екатерины. Слегка касается этого вопроса Сергеевич и отчасти Милюков (упоминает и Лаппо-Данилевский), но

они, за исключением последнего, говорят только об оппозиционных настроениях в комиссии и о политической борьбе среди ее депутатов. Но комиссия никогда не рассматривалась как политическое орудие Екатерины. Ее тесная связь с Панинским проектом кажется мне несомненной. Вы этого вопроса не коснулись, но он кажется мне вопросом первой важности. Если мы согласимся с тем, что Панинский проект есть выражение аристократических претензий, то необходимо по моему признать, что комиссия является ответом Екатерины на эти претензии Панина. Екатерине было бы, конечно, чрезвычайно важно, если она могла бы создать свою комиссию раньше, скажем в 1763–64 годах. Но ее положение было по моему слишком шатким для подобного рода предприятий.

Она ведь и в 1767 году считалась с возможностью оппозиционных движений в комиссии и предприняла ряд мер для борьбы с ними. Достаточно указать на тот факт, что она сконцентрировала ко дню открытия комиссии 40 000 тысячную армию, на что указывает Rossignol⁵⁷ [1]. Можно, кроме того указать на ряд организационных деталей, которые прямо указывают на то, с каким страхом Екатерина относится к созданной ею комиссии. Этого вопроса я касаюсь в моей большой работе. Наконец Ек[атерина] была в 1763 еще слишком малоопытным политиком, чтобы браться за такие грандиозные предприятия, как комиссия.

Как бы то ни было, мне придется после Ваших замечаний еще раз переработать мою статью. Мне бы хотелось тогда опубликовать ее тогда в каком либо русском журнале или сборнике. Я был бы Вам очень благодарен, если бы Вы указали мне, к кому лучше всего обратиться по этому поводу. Из Вашего письма я не вынес того впечатления, что Вы отнеслись бы совершенно отрицательно к подобной попытке. Опубликовать ее на немецком языке нет по моему большого смысла, так как в Германии нет достаточно компетентных историков, могущих критически отнестись к отрицательным и положительным сторонам моей работы.

В Кишиневе я остаюсь до 10 октября. Мой адрес Chişinău. Str. General Berthelot 88. România.

К интересующим Вас вопросам относительно русских студентов позволите вернуться через 3 недели.

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке.

⁵⁷ Россиньоль — с 1765 г. французский консул у Росії, с 1767 по 1769 гг. — уполномоченный у справах.

Многоуважаемый Антоний Васильевич,

большое спасибо за Вашу открытку от 1. I. сего года. В течение последних месяцев было столько перетасовок, что совершенно не был в состоянии ответить Вам. Мою работу о комиссии я в общих чертах закончил. Она уже принята в качестве магистерской диссертации и дала мне право читать лекции. Этим правом мне правда, не удалось воспользоваться, так как в виду происходящих здесь событий мне пришлось отказаться не только от моего ассистентства, но и от приватдоцентуры. Научные работники поставлены здесь в условия при которых едва ли возможно заниматься научным трудом.

В настоящее время я более детально разрабатываю отдельные главы моей работы, не будучи, конечно, уверенным, что она будет когда либо напечатана. Материальное положение у меня теперь тоже настолько ухудшилось, что я [закреслено] не знаю, смогу ли я продолжить свою работу. Спешу поэтому использовать время, чтобы сделать все, что еще можно разработать. Пользуюсь случаем, чтобы обратиться к Вам за некоторыми справками. Д. Кобеко⁵⁸ пишет в своей статье о А. Шувалове (Русский Архив. 1881. III, 253) (директоре дневных записок)⁵⁹, что им составлен «план заседаний комиссии». Экземпляр этого плана, им написанный и местами собственноручно исправленный Екатериной, хранится должен в зале общего собрания Сената». Меня интересует вопрос, что подразумевает Кобеко под «планом заседаний». Не есть ли это рукопись «Обряда», о которой вы пишете в Вашем «Составе» на стр. 97. Может быть здесь предполагается программа открытия комиссии или же просто «Начертание», о котором Вы пишете в «Два произведения имп[ератрицы] Ек[атерины] II»⁶⁰. Эту работу я читал несколько лет тому назад и не помню поэтому ссылаетесь ли Вы на приведенные мною слова Кобеко.

Очень интересует меня кроме того упоминаемые Вами рукописи «Обряда». Не сохранились ли у Вас случайно копии этих рукописей. Для меня чрезвычайно важно выяснить вопрос, как развивались у Екатерины принципы организации «Большого собрания».

В настоящее время я занят кроме того собиранием материалов о комиссии, сохранившихся в балтийских архивах. Мне удалось между прочим разыскать оригинал дневника рижского депутата Шварца, и ряд писем [нерозбірливо] Штернберга, Левенвальда и Вильбои⁶¹, а также короткий дневник

⁵⁸ Кобеко Дмитро Хомич (1837–1918) — російський державний діяч, історик, бібліограф, член-кореспондент Російської академії наук (з 1891 р.), директор Імператорської публічної бібліотеки (1902–1918, нині — Російська національна бібліотека в Санкт-Петербурзі).

⁵⁹ Кобеко Д.Ф. Ученик Вольтера. Граф А.П. Шувалов (1744–1789). Биографическая статья // Русский архив. — 1881. — III (2). — С. 241–290.

⁶⁰ Флоровский А.В. Два произведения императрицы Екатерины II ...

⁶¹ Барон Йоганн Адольф Унгерн-Штернберг, барон Герхард Фрідріх Левенвольде, Олександр Микитович Вільбоа — депутати Ліфляндського дворянства.

последнего. Я поставил себе задачей собрать весь материал и может быть издать его. У меня есть знакомые в разных городах, которые мне много помогают. Может быть удастся разыскать письма Урсинуса⁶² и других. Это, конечно, дело случая.

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке

№ 7

Многоуважаемый Антоний Васильевич,

очень благодарен за [закреслено] сообщенные мне сведения об обряде и Шувалове. Статья Ваша у меня есть. Я совершенно упустил ее из вида. Мне только неясно, выбирается ли упомянутый в первой редакции секретарь общим собранием или же он тоже назначается Екатериной. По всей вероятности вопрос этот нельзя с достаточной уверенностью разрешить.

Заглавие интересующей Вас книги следующее: Adrian. I. V. Mitteilungen der Handschriften und satteren Durchdenken. Frankfurt. 1846. Она имеется в Лейпцигской университетской библиотеке.

Fr. Rus и Skorina у I. Matthias'a не упоминаются. Я вообще не нашел там ни одного врача из Праги, вообще чеха.

Положение Федора Александровича⁶³ нисколько не изменилось. Он уже давно достиг предельного возраста (68 лет) и продолжает читать лекции только для того, чтобы начатое им дело не заглохло. Осенью он уходит окончательно в отставку. Кафедра же его по всей вероятности никем замещена не будет (из экономических соображений).

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке.

Если книга Adnan'a Вам нужна, я могу прислать ее Вам или же, по крайней мере, просмотреть ее.

27. 5. 33

Лейпциг W 31

Stieglitstr. 58 I

P.S. Не сможете ли Вы мне указать, какие иностранные послы были при дворе Екатерины во время заседаний Коммиссии. Я просмотрел сообщения английск[ого], французск[ого], австрийского, шведского, голландского и данского и саксонского послов.

Знаю, что были еще польский, испанский и магдебургский.

⁶² Яків Урсинус — депутат м. Дерпта.

⁶³ Браун Федір Олександрович.

№ 8

Лейпциг 12. 6. 33.

Многоуважаемый Антоний Васильевич,
большое спасибо за присланные Вами сведения о «секретаре». Надеюсь,
что Вы разрешите и в будущем обращаться к Вам за подобными справками.

Искренне преданный Вам
Георгий Закке.

P.S.

Прилагаю при сем копию «der wahrhaftigen waren Zeitung».

№ 9

Многоуважаемый Антоний Васильевич,
очень Вам благодарен за присланный Вами некролог⁶⁴. Я все надеялся,
что Кизеветтер отзовется на мою последнюю статью, но судьба решила иначе.

Я пишу теперь рецензию на книгу Reddaway, Documents of Catherine the Great, Cambridge, 1931⁶⁵. Здесь опубликована переписка Ек[атерины] с Вольтером и английский текст наказа. В связи с этим я был бы Вам очень благодарен, если Вы сообщили мне точное заглавие книги Шмурло о [Екатерине и] Вольтере, как авторе истории Петра I. Еще более признателен был бы я Вам, если бы Вы помогли бы мне получить экземпляр этой книги для рецензии также как и другие пражские издания: Кизеветтер. На рубеже 2 столетий. Сборник русского института, Сборник в честь Милюкова и т. д. Дело в том, что я кроме рецензии пишу отчет о русской исторической литературе для Archiv für Kulturgeschichte⁶⁶. Хотел бы поэтому обратить внимание немецких историков и на труды пражской академической секции.

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке.

P.S. Есть ли у Вас какие либо архивные данные об английском переводе Наказа?

№ 10

Гамбург, 7. 1. 41.
Erlenkamp 3 П е

Многоуважаемый Антоний Васильевич, пишу Вам открытку так как не знаю, живете ли Вы на Вашей старой квартире. Весной прошлого года была

⁶⁴ Флоровский А.В. Памяти А.А. Кизеветтера // Записки Русского научного института в Белграде. — 1934. — Вып. 2. — С. 1–15. Фрагмент цієї статті зберігається в АРАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 44.

⁶⁵ Reddaway W.F. Documents of Catherine the Great. The Correspondence with Voltaire and the Instruction of 1767 in the English Text of 1768. — Cambridge, 1931.

⁶⁶ «Архів з історії культури» — назва німецького історичного наукового журналу.

напечатана моя работа о Комиссии 1767 г. Надеюсь, что Вы получили экземпляр для отзыва. Я, во всяком случае, написал издателю, чтобы он послал Вам эту книгу. Живу теперь в Гамбурге, где работаю в институте мирового хозяйства. Надеюсь, что события последних лет не отразились на Вашем положении.

С сердечным приветом Георгий Закке.

№ 11

Гамбург 9. 3. 41.

Многоуважаемый Антоний Васильевич, очень Вам благодарен за Ваше любезное письмо. Оно доказало мне, что Ваше доброжелательное отношение к моим работам не изменилось, несмотря на то, что я, изучив Ваши исследования, сделал попытку характеризовать Комиссию 1767 г. с другой точки зрения. Моя жена советовала мне не посылать Вам моей работы. Я же был уверен, что найду в Вас объективного критика и я очень рад, что я оказался прав.

Без Ваших исследований мне никогда не удалось бы написать своей работы. Я очень рад, что при Вашем содействии мне удалось использовать не только Ваши общеизвестные работы, но и статьи, опубликованные в различных зарубежных изданиях. Именно поэтому меня очень интересует Ваша оценка моей книги. Как лучший знаток исследуемого мною вопроса Вы не ограничьтесь общей характеристикой моих взглядов, но и подвергнете детальной критике мою аргументацию.

Я собираю теперь материалы для большой работы по истории русского дворянства. Частичные результаты этой работы мною уже опубликованы (мои статьи о Сперанском, Щербатове, Радищеве, о восточной полемике Екатерины и т. д.)⁶⁷. В ближайшем будущем будут напечатаны статьи о Комиссии, о варягах и колбягах по Русской правде, о прибалтийском дворянстве и т. д. Интересующие Вас статьи я могу Вам прислать.

Я, конечно, уже писал Вам, что работаю теперь в восточно-европейском отделе гамбургского института мирового хозяйства. Работа эта отнимает много времени и энергии. На научную работу остается поэтому очень мало времени. Я надеюсь все таки, что мне удастся рано или поздно осуществить свой план. Теперь же мне приходится заниматься, главным образом, вопросами экономики Сов[етской] России и балканских стран. Работа по существу интересная, но касается больше области журналистики, чем науки.

⁶⁷ *Sacke G.* Die sozialen und wirtschaftlichen Voraussetzungen der Orientpolitik Katharinas II // Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte. — 1939. — Bd. 32. — H. 1. — S. 26–36; *Id.* M.M. Speranskij. Politische Ideologie und reformatorische Tätigkeit. (Zu seinem 100. Todestag am 23. 2. 1939) // Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. — 1939. — Bd. 4. — H. 3/4. — S. 331–350; *Id.* Graf A. Voroncov, A.N. Radiščev und der «Gnadenbrief für das russische Volk». — Emsdetten, 1937.

Ваше положение при университете, повидимому, не изменилось, чему я очень рад. Обращаю Ваше внимание на рецензию Сыромятникова в последнем номере журнала Советское государство и право⁶⁸. С[ыромятников] пишет о новой работе об актах Петровской эпохи, которая по своему содержанию напоминает Ваш «Состав». Повидимому, дело идет об очень ценном труде, который к сожалению еще не напечатан. С первым томом книги Богословского Вы наверное уже познакомились.

С сердечным приветом
Ваш Георгий Закке.

№ 12

Гамбург 18. 8. 41.

Многоуважаемый Антоний Васильевич, меня очень интересует книга Вернадского о Государственной уставной грамоте Российской империи 1820 г., вышедшая в издании пражского комитета в 1925 г. Я был бы Вам очень благодарен, если Вы могли бы указать мне, где можно ее приобрести. Французское издание этой же книги известно мне только по наслышке⁶⁹.

Я все еще работаю в Гамбурге. К сожалению нет времени заниматься историческими исследованиями. Мою статью об английском влиянии⁷⁰ Вы наверное получили. В ближайшем будущем выйдут еще 2 статьи в Zeitschrift für slavische Philologie⁷¹. Это все еще плоды 1937–39 годов. Если комитет еще существует, я мог бы прислать ему свою работу о комиссии, в порядке обмена.

Заранее очень Вам благодарен.
С сердечным приветом
Георгий Закке.

*АРАН, ф. 1609. Архив А.В. Флоровского, оп. 2, ед. хр. 230.
Закке Георг (Georg Sacke), доктор, сотрудник Института культуры и всеобщей истории Лейпцигского университета.
Письма, автограф, 20 листов.*

⁶⁸ Сыромятников Борис Иванович (1874–1947) — историк, правознавец і громадський діяч. *Сыромятников Б.И.* [Рец.]. Правда Русская. Т. 1. Тексты / Под ред. акад. Б.Д. Грекова. М.–Л., 1939 // Советское государство и право. — 1940. — № 7. — С. 144–149.

⁶⁹ *Вернадский Г.В.* Государственная уставная грамота Российской империи 1820 г. Историко-юридический очерк. — Прага, 1925. У виправленому та доповненому варіанті книга перевидана французкою мовою: *La charte constitutionnelle de l'Empire russe de l'an 1820 / Traduite du russe par Serge Oldenbourg.* — Paris, 1933. 1925 р. А. Флоровський, до речі, написав рецензію на цю роботу: АРАН, ф. 1609, оп. 1, спр. 142.

⁷⁰ *Sacke G.* Der Einfluß Englands auf die politische Ideologie der russischen Gesellschaft in der 2. Hälfte des XVIII Jahrhunderts // Archiv für Kulturgeschichte. — 1941. — Bd. 30. — S. 85–105.

⁷¹ Журнал слов'янської філології.